

HeemWee

**Lezing Fort Crèvecoeur
De eerste telefoon in Engelen
Schaatsen anno 1885**

HeemWee

In dit nummer:

HeemWee van Angrisa Heemkundering Engelen verschijnt 3 x per jaar en wordt in eigen beheer uitgegeven. Leden krijgen het blad gratis toegezonden. Losse nummers zijn te koop voor €2,50.

Redactie:
Wilton Desmense

Vormgeving
Rob van Linden

- 3 Column
- 4 Angrisa ledenvergadering en lezing
- 5 'De veldwachter', een gedicht van Pieter Nass
- 8 Achterom bij ... Dorus en Antonetta van Bergen - Toebak
- 10 De eerste telefoon in Engelen
- 14 Bijzondere foto aan de Dieskant
- 15 Een opmerkelijke advertentie
- 16 Schaatsen anno 1885
- 20 Nudist in de jaren 30
- 22 Bijvangst

Coverfoto

Kruithuis Fort Crèvecœur

Fotoverantwoording

Cover:

Ruben van Schieven

Foto 1:

Collectie Rob Gruben

Foto 2:

Prentbriefkaart Jos Pe Arnhem
(N. Hagelaar-Klijn)

Foto 4:

Collectie Henk Brants

Foto 3, 5, 6, 7:

Collectie fam. Van Bergen

Foto 8:

Collectie FC Engelen

Foto 10, 11:

Publiek domein

Foto 12, 13:

Katholieke Illustratie

Foto 14:

Erfgoed Den Bosch (Weijnen)

Foto 15, 21, 22, Cover:

Angrisa archief

Foto 16:

Collectie Eric en Gerrina
Somers (Weijnen)

Foto 17, 18:

Stadsarchief Den Bosch

Foto 19:

Collectie Hans v.d. Griend

Foto 20:

Collectie M. v. Roosmalen

Foto 23:

Nationaal Archief

Foto 24:

Nationaal Militair Museum

Foto 25:

Archief Eemland

COLUMN

Wilton Desmense

U hebt vast al een tijdje de column gemist. En ik moet eerlijk bekennen: ik ook (niet). We zullen het er maar op houden dat het te maken had met de overgang (van Nieuwsbrief naar HeemWee). Maar in dit nummer is hij weer terug. Dan zal er wel iets belangrijks te columneren zijn, zult u denken. Maar zo werkt het niet per definitie! Een column gaat in komkommertijd over koetjes, in het voorjaar over kalfjes, in het najaar van je leven over ontboezemingen en heemwee naar het verleden, en dan breekt de ijzig stille winter aan en die is tegenwoordig ook niet meer om over (naar huis) te schrijven. Daarom grijpen we in dit nummer in vervolg op een stukje in de Tweeterp van januari o.a. terug op winters uit de 19^e eeuw. Wel in verband met Engelen natuurlijk, want dat blijft Heemkundering Angrisa's bakermat en voedingsbodem. Onlangs kwam Piet van de Griend ons helpen met zijn kennis over allerlei zaken en mensen die op foto's in ons archief te zien zijn. We werden tot onze grote vreugde weer eens gevoed met "oude meuk", waar we zo tuk op zijn. Heidi van Boekel verblijdde ons met (foto)materiaal uit de nalatenschap van haar ouders Gerrit en Riet. En Han Marjot schonk documentatiemateriaal en enkele boeken. Daar zat een bijzonder exemplaar bij, dat in 1901 het licht had gezien en alleen gevuld is met foto's en advertenties. En hoewel het niet aan Engelen, maar aan de grote buur is gewijd, moet de rest van deze column toch plaatsmaken voor een kleine beeldimpressie van dit prachtige bezit!

Groothandel in Chemicaliën-
Drogerijen en Verfwaren.

F. van den Eerenbeemt

's hertogenbosch.

KANTOREN
LOCHTERSTRAAT 625

GROOTHANDEL IN CHEMICALIËN
DROGERIËN EN VERFWAREN

KRUISBROEDERSTRAAT 625-97

Filiaal:

Vischstraat B 68,
's-Hertogenbosch.

Telefoon Intercommunaal
No. 42.

ANGRISA LEDEN- VERGADERING EN LEZING

Graag willen wij u uitnodigen voor de jaarlijkse algemene ledenvergadering. Tijd: zondag 1 mei 2022 14.30 uur - 15.15 uur

Plaats: de grote zaal van de Engelenburcht, Heuvel 18 5221AP te Engelen.

Na de vergadering om 15.30 uur een lezing door Jan van den Berg met de titel: "Hartenleed, geschiedenis van fort Crèvecoeur".

Ingeklemd tussen de Maas, de weg Treurenburg en de loop van de oude Dieze ten noorden van de Henriëttewaard ligt Crèvecoeur, vroeger een echt fort, nu onderdeel van een militair oefenterrein gebruikt door de Genie.

Erfgoed organisatie Europa Nostra maakte onlangs bekend dat het Bosche Fort Crèvecoeur tot de zeven meest bedreigde erfgoedlocaties in Europa hoort.

Jan van den Berg, o.a. stadsgids bij de Kring Vrienden, docent Vestingwerken bij Boschlogie III en medeauteur van het boek 'Vier Eeuwen Militaire Inundaties rond 's-Hertogenbosch' neemt ons mee in de geschiedenis van dit fort.

**Zondag 1 mei 2022
DE ENGELNBURCHT
Heuvel 18, Engelen
Aanvang 15.30 uur**

FORT CRÈVECOEUR

Lezing door Jan van den Berg

Voorzitter Werkgroep Vestingwerken
Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch

**Om 16:15 uur is er gelegenheid om met een drankje
na te praten en de boekentafel te bezoeken.**

Toegang voor leden gratis, niet leden betalen € 4,00 inclusief kop koffie/thee.

'DE VELDWACHTER', EEN GEDICHT VAN PIETER NASS

Bertie Geerts

A In de vorige uitgave van HeemWee heeft u behalve de levensgeschiedenis van Pieter Nass (1883-1949) ook een gedicht van hem kunnen lezen, genaamd 'Klaasje'. Een gedicht dat Pieter Nass schreef over de herinneringen uit zijn jeugd in Engelen. Het is niet het enige gedicht dat hij daarover op papier zette. Hij schreef onder meer een gedicht over veldwachter Galliard, hieronder weergegeven.

De veldwachter

*Galliard liep een beetje mank,
Hij leunde op een stokje,
Hield nogal van sterke drank
En luste graag een slokje*

*Mijntje was zijn wettige vrouw
Zij waschte voor de burens
De kinderen gingen al heel gauw
Zich in de stad verhuren*

*Drie honderd heele gulden
in de ballen van zijn hand
Was 't de gemeente hem gunde
O, hij had danig het land*

*Wat Mijntje van de burens kreeg
Behalve het middaget
Dat ze liever maar verzwegen
Hoefde niemand te weten.*

*Hij verdiende er ook wat bij
Een vette gans, een malsche eend
Die werden bij nacht en ontij
Hem thuis gebracht, 't was goed gemeend.*

*En Galliard deed een oogje dicht
Voor de stropers, wie gaf 't aan
Zij schoten als het groote licht
In 't westen was ondergegaan.*

*Bij 't pinken van den dageraad
Dan was hij den man der wet,
Dan werden dieven nagejaagd
En alles liep in het net*

*Zoo leefde hij zoetjes aan
Met Mijntje en de kinderen
Niemand heeft het ooit gedaan
Hem in zijn ambt te hinderen*

Whangarei, 03-04-1944

Wie was deze veldwachter? Andreas Galliard werd geboren te 's-Hertogenbosch op 26-8-1824. Hij was zoon van kleermaker Joannes Galliard (1799-1878) en Joanna Oosterhout (1804-). Andreas was de oudste uit een gezin van 11 kinderen.

Zijn vader leerde hem de kneepjes van het kleermakersvak en hij trad dan ook in de voetsporen van zijn vader. In 1850 trouwde hij met Wilhelmina Catharina Burgerhof (1820-1887). Uit het huwelijk werden vier kinderen geboren: Joannes Henricus (16-4-1850 / 20-4-1850), Joannes Hen-

ricus (1851-1856), Gerardina Johanna (1854-1905) en Wilhelmina Maria (1857-1924). Andreas zag in het kleermakersvak echter geen toekomst. Hij had meer met orde en gezag en werd een dienaar van de politie te 's-Hertogenbosch. Per 30 maart 1863 werd hij tevens veldwachter aldaar. In Engelen kwam de functie van veldwachter vrij, nadat Adam Huizenaar (1812-1863) na een kort ziekbed overleed. Galliard schijnt dit ten gehore te zijn gekomen en besloot op deze baan te solliciteren. Mede dankzij een goede schriftelijke motivatie werd hij in december 1863 aangesteld als de nieuwe veldwachter van Engelen.

Misschien had hij genoeg van de drukte in de stad en wachtte hij tot ergens in een kleine gemeenschap de functie van veldwachter vrijkwam. Hoe dan ook, na zijn aanstelling verhuisde hij met zijn vrouw en twee dochters van de Brabantse hoofdstad naar Engelen. Daar betrok het gezin op kosten van de gemeente de veldwachterswoning, die was gelegen onder het gemeentehuis. Een deur aan de buitenzijde onder het bordes verschaftte toegang tot de woning.

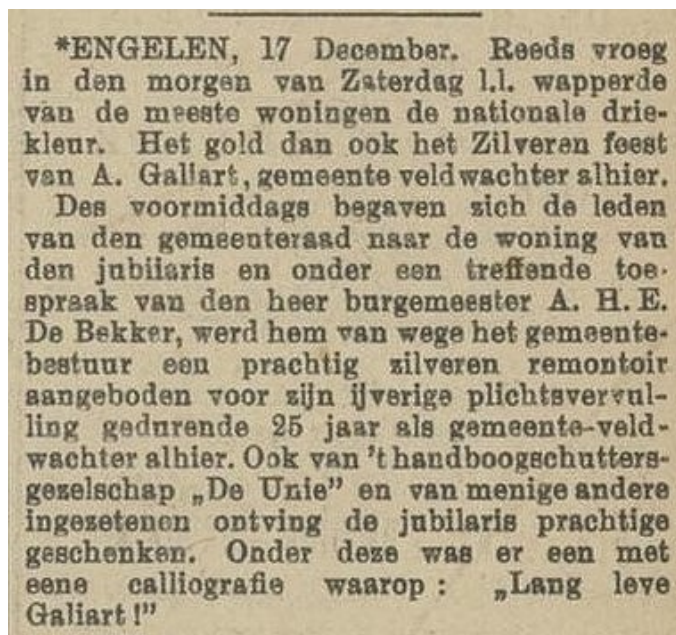

Het gemeentehuis in Engelen omstreeks 1946. De deur onder het bordes verschaftte toegang tot de woning van de veldwachter.

Uit de bijlagen van de gemeenterekeningen kunnen we opmaken dat het veldwachterstenue bestond uit een blauwe uniformjas, idem kleur broek en pet met zilveren band. Het was niet nodig om een nieuw tenue aan te schaffen. Zijn postuur week nauwelijks af van dat van zijn voorganger en zo nam hij het oude tenue over van de weduwe Huizenaar. Wel moest de jas vermaakt worden, een taak die op kosten van de gemeente aan de in Engelen woonachtige kleermaker Peter Christiaan Peulen (1817-1886) werd toevertrouwd.

Naast zijn ambt mocht de veldwachter meerdere functies aannemen. Zo was hij vele jaren lantaarnopsteker en nam hij ook de functie van nacht- of klapwaker op zich. Dit leverde hem extra inkomsten op, want het salaris van veldwachter was zeker geen vetpot.

In 1867 werd hem een gratificatie toegekend wegens bijzondere verdiensten tijdens de cholera-epidemie van een jaar eerder. Ter gelegenheid van zijn 25-jarig jubileum als veldwachter werd hem op 15 december 1888 door de burgemeester een zilveren remontoir (zakhorloge) uitgereikt.

Ter gelegenheid van zijn 25-jarig dienstjubileum verscheen dit artikeltje in de Provinciale Noord-Brabantsche en 's-Hertogenbossche Courant van 20-12-1888.

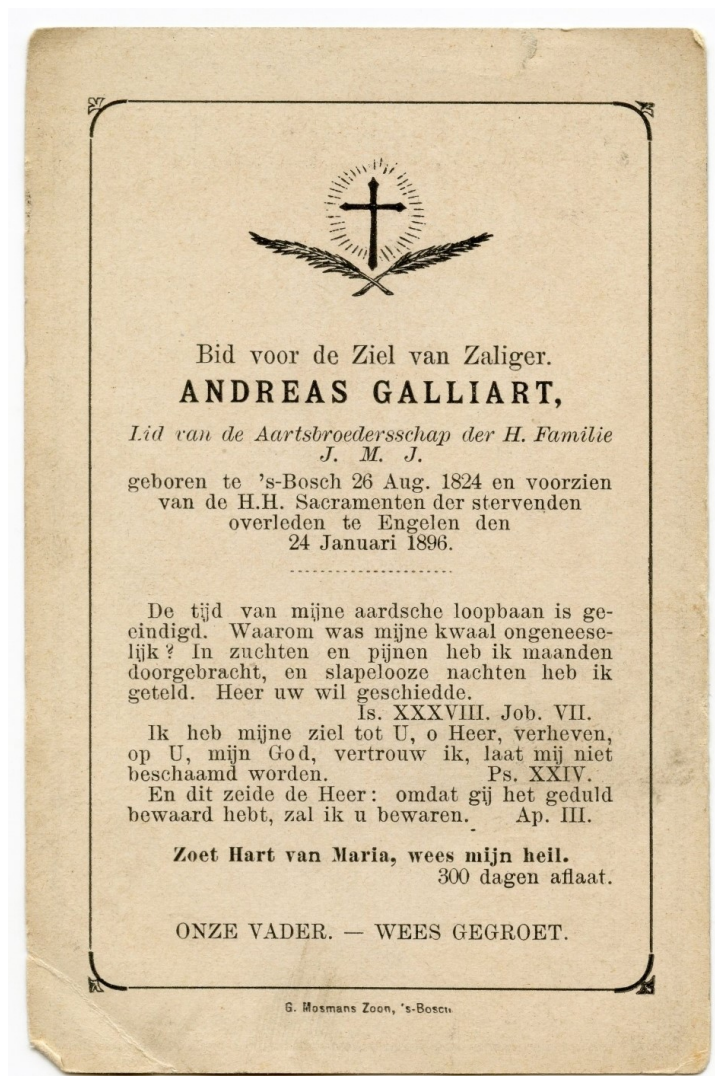
De burgemeester was erg over hem te spreken en ook met de inwoners kon hij goed door één deur, zolang zij zich natuurlijk aan de wet hielden.

Privé ging het Galliard minder voor de wind. In 1883 werd zijn vrouw opgenomen in het geneeskundig krankzinnigengesticht Reinier van Arkel en onder curatele van haar man gesteld. Haar gezondheid ging met de jaren achteruit. Korte tijd voor haar dood in 1887 werd zij nog met haar gezin in Engelen herenigd. Andreas Galliard hertrouwde nog in hetzelfde jaar met Anna Maria van Overbeek (1838-1907).

Galliard zelf tobde ook al jaren met zijn gezondheid. Hij leed aan diabetes, met als gevolg dat in 1890 een onderbeen moest worden geamputeerd. Tijdens zijn herstel werd zijn functie waargenomen door rijksveldwachter Tjark Dolfing (1849-1915). Een houten prothese hield Galliard nog enigszins mobiel, maar de functie van lantaarnopsteker, waarbij een ladder vereist was, moest hij neerleggen.

Aan het eind van 1893 moest Galliard zijn functie als gemeenteveldwachter definitief neerleggen. In januari 1894 werd hij opgevolgd door Adrianus Gijsbertus Geerts (1865-1939). Deze betrok de veldwachterswoning, terwijl Galliard verhuisde naar een eenkamerwoning naast het gemeentehuis. Daar overleed hij op 24 januari 1896 in de leeftijd van 71 jaar.

Decennia later werd zijn naam nog steeds door inwoners gememoreerd. Galliard moet zeker indruk hebben gemaakt op de destijds jeugdige Pieter Nass, getuige het feit dat deze dit gedicht aan hem wijdde.

ACHTEROM BIJ...

DORUS EN ANTONETTA VAN BERGEN - TOEBAK

Hans Kant

A Op 12 mei 1962 verwoest een brand de boerderij aan de Diezekant 24, eigendom van Theophile Aben en bewoond door de fam. Van Bergen - Toebak (afb. 2).

De bewoners, Dorus van Bergen (1908-1967) en Antonetta van Bergen - Toebak (1910-1994) vinden tijdelijk onderdak in een klaslokaal van de leegstaande jongensschool aan de Kerkhof. Gelukkig is het zomer, het vee staat buiten in de wei. Daar eigenaar Aben het pand niet op korte termijn kan laten herbouwen, wordt in de raadsvergadering van 19 oktober 1962 het volgende besloten. De gemeenteraad stelt voor om "ergens in het landelijk gebied" van het uitbreidingsplan van Engelen een houten noodwoning en een houten vee-stalling te laten bouwen door timmerfabriek Vermeulen N.V. uit Mill. Dit plan wordt gerealiseerd

door van Bergen een geldlening te verstrekken van fl. 7.500 tegen een rentepercentage van 4 ¼ % met een looptijd van 20 jaar. De raad stelt aan van Bergen daarnaast de eis het pand en opstallen voor een behoorlijke waarde te verzekeren tegen brand (afb. 3).

"Ergens in het buitengebied" is nu de weg "De Vutter", toen een onverharde landweg in de polder richting de Woerd.

De noodwoning met veestal wordt gebouwd naast het voetbalveld van voetbalvereniging EVV, dat in 1950 feestelijk geopend werd door burgemeester Kempenaars (afb. 4).

Behalve met het boerenbedrijf heeft van Bergen het ook druk met zijn loonwerk: hij maait het gras van het voetbalveld, dat dan bespeeld wordt door voetbalvereniging "Hertogstad" uit Den Bosch (afb. 5-6-7).

Na het overlijden van Dorus in 1967 komt de stal leeg te staan en wordt vanaf 1971 gebruikt als kleedruimte en kantine van FC Engelen.

In 1982 wordt de voormalige stal en noodwoning gesloopt om plaats te maken voor nieuwe kleedcabines ten behoeve van de voetbalvereniging (afb. 8).

De rode pijl
wijst naar de
boerderij van
Theofile
Aben aan de
Diezekant 24,
die werd
bewoond
door de
familie Van
Bergen -
Toebak.

*Alle afbeeldingen
behalve nummer
3 zijn ingekleurd.*

DE EERSTE TELEFOON IN ENGELN

Wilton Desmense

A Wij vroegen ons af, wie in Engelen het spits heeft afgebeten met een telefoonaansluiting. Eerst even wat algemene informatie.

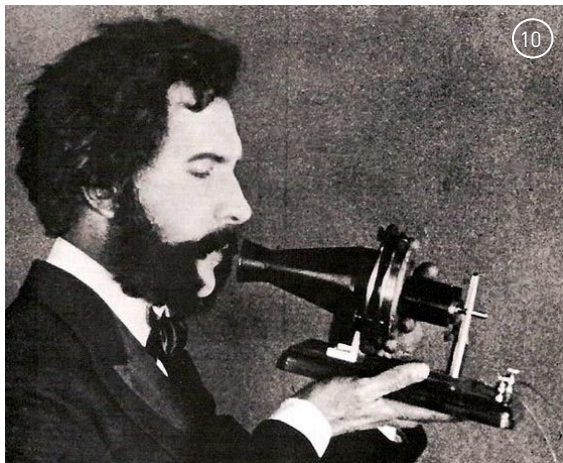
In 1863 kwam een Duitser, Philip Reis, op de proppen met een houten apparaat, dat hij Telephon noemde. Het bestond uit een zender en een ontvanger, die door een draad met elkaar waren verbonden. Maar de uitvinding was geen succes: het was allemaal nog te onhandig in gebruik en grote afstanden konden er niet mee overbrugd worden (*afb 9*). Het zou tot 1876 duren tot er een bruikbaar toestel op de markt

kwam. Verantwoordelijk daarvoor waren Alexander Graham Bell (1847-1922) (*afb. 10*) en Thomas Edison (1847-1931) (*afb. 11*), die het concept verbeterde. De telefoon van Bell had een bereik van 10 km; Edison wist de geluidskwaliteit te verbeteren en een verbinding tot stand te brengen tussen de oost- en westkust van de Verenigde Staten.

De eerste telefooncentrale was er al in 1877, naar een idee van de Hongaar Tivadar Puskás (1844-1893), een medewerker van Edison.

In Nederland startte de Nederlandsche Bell-Telefoon-Maatschappij (NBTM) in juni in Amster-

Links: Alexander Graham Bell met zijn toestel waarop hij in 1876 patent ontvangt.

Rechts: Edison in 1878 met een fonograaf (voorloper van de grammofoon).

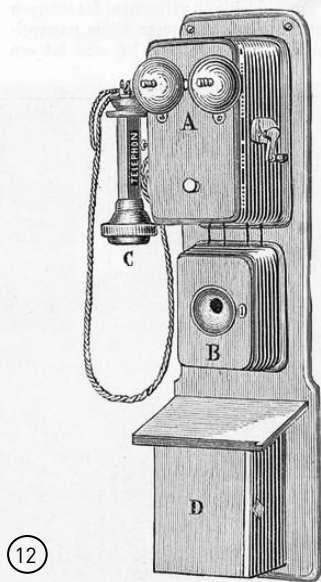

dam een lokaal openbaar telefoonnetwerk met 49 aansluitingen (afb. 12 en 13). In 1888 werd de eerste interlocale verbinding tot stand gebracht tussen Amsterdam en Haarlem.

**Rechts:
wandtoestel ca.
1881.**

**Onder:
Telefooncentrale
Amsterdam
(1881)**

een wektoestel (A), een microfoon (B), een telefoon (C) en een batterijkastje (D), welks deksel als lessenaartje dienst kan doen.

(12)

De Gemeenteraad van Den Bosch besloot op 9 januari 1885 de concessie voor het aanleggen van telefoonlijnen te verlenen aan de NBTM. Ten kantore van de Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche Courant kon men zich inschrijven voor een aansluiting. Amper twee weken later meldde de krant dat er reeds twintig aanvragen waren ingediend, zowel door prominente particulieren als door firma's uit Den Bosch en Vught. Daaronder waren enkele Van Rijckevorsels, de firma Nederveen, Frits Putters, Teulings, Van Lanschot en Lutkie & Cranenburg.

Prins Carnavalo (Amadeiro II) (afb. 14 volgende pagina) ging in zijn toespraak op carnavalsmaandag in de sociëteit Casino in op het verschijnen van de telefoon in Oeteldonk. Hij zei: *"Sedert ons berichten zijn toegekomen, dat er nog puik water te krijgen is op enkele plaatsen in deze gemeente, voornamelijk in de Nieuwstraat, oordeelen wij het aanleggen eener waterleiding als zeer voorbarig en zou men zeer goed kunnen wachten tot de Bell-telefoonmaatschappij met haar billijk tarief, uitvond, water langs hare lijnen aan te voeren."*

(13)

Vanaf 1895 werden de plaatselijke telefoonnetten geleidelijk overgenomen door het rijk, dat concessies voor de exploitatie verleende aan de gemeentes. Twee jaar later volgde de overname door de Rijkstelefoondienst van de meeste interlocale activiteiten van de NBTM. De dienst zou werken onder toezicht van de Rijkstelegraafkantoren. 27 telefonistes werden aangenomen, van wie de meeste in dienst waren geweest bij de NBTM. Tenslotte gingen de gemeentelijke telefoonnetten vanaf 1917 allemaal over naar het Staatsbedrijf der Posterijen en Telegrafie. Elf jaar later werd aan die naam 'en Telefonie' toegevoegd en was de PTT tot 1989 een nationaal begrip.

Prins
Amadeiro II
te midden
van zijn ge-
volg (1892)

Er verstreek nog heel wat tijd voordat Engelen in de telefoongids verscheen. In de gemeenteraadsvergadering van september 1920 deelde de burgemeester echter mede dat de opening van een

Janus de Kemp (links)

Hulptelegraaf en telefoonkantoor binnen korte tijd te verwachten was. Daar werd in volgende vergaderingen niet op teruggekomen. In het dagblad 'De Maasbo-de' van 4 februari 1922

werd in de rubriek 'Posterijen en Telegrafie' gemeld, dat A. de Kemp (1861-1954) (*afb. 15*) benoemd was tot kantoorhouder van de publieke telefoondienst te Engelen. Dat betekende een uitbreiding van zijn werkzaamheden, want hij was hier sinds 1900 briefvengarder, dat wil zeggen dat hij de beheerder was van het hulppostkantoor en zorgde voor bezorging en verzending van de post.

De gemeente Engelen werd vanaf 1922 opgenomen in de 'Naamlijst voor den telefoondienst'. Er was dat jaar één abonnee: Pensioonaat der Eerw. Zuster, J.M.J.; telefoonnummer: 1. Er volgde niet direct uitbreiding.

Janus de Kemp ging in 1923 met pensioen; hij werd opgevolgd door zijn dochter Maria en die op haar beurt in 1926 weer door haar zus Geertruda (Truus) (1907-1992). Zij zou, ook na haar huwelijk in 1933 met Dominic(us) Peulen, tot 1966 het Engelse

postkantoor blijven bevrouwen.

In 1931 werd ons dorp eindelijk de eerste particuliere telefoonbezitter rijk. Het was de aannemer Hubertus Alsemgeest, die in 1933 de R.K. Lambertuskerk bouwde. Hij kreeg telefoonnummer 2. En in 1934 ontvingen opzichter en machinist van de Polder van der Eigen nummer 3. Zij woonden bij het stoomgemaal aan de Engelsedijk, dus eigenlijk in Empel. In 1935 kwam Bokhoven in beeld: pastoor Versteeg en de Engelense burgemeester Willemse, die in Bokhoven woonde. Daarna kregen de veldwachter van Engelen en Nico Murrai telefoon.

In 1939 kwamen de Engelense aansluitingen twee keer voor in de telefoongids: op 7 februari werd Engelen namelijk ondergebracht bij een nieuwe automatische telefooncentrale in Empel (netnummer 04109) en werden driecijferige telefoonnummers ingevoerd. Deze werden vermeld onder Empel. Het betrof:

Alsemgeest, H. Aann., bedr., Diezekant 9b	224
Murray, N.H.J. Waterschapsambt. en veehouder A 13 ..	214
Pensionaat der Eerw. Zuster J.M.J.	221
Polder v.d. Eigen., Opzichter en Machin.	213
Post-, Telegraaf- en Telefoondienst station Engelen ..	226
Rijkswaterstaat Sluiswachter schutsluis in kanaal	204
Serrarens, H. Pastoor	205
Veldwachter Gem. Engelen A 72	200
Versteeg, G.C. Pastoor, Bokhoven	216
Willemse, A.P.J. Burgemeester van Engelen	202

Na de oorlog werden de nummers viercijferig en stonden aanvankelijk in de telefoongids bij 's-Hertogenbosch, dat toen het kengetal 04100 had. Het nummer van Murray werd 8923 en van het Pensionaat 8222. De geestelijken, ds. van Moorsel,

past. van Rooyen en past. Breugelmans, werden gegroepeerd onder het hoofdje **Pastorie**.

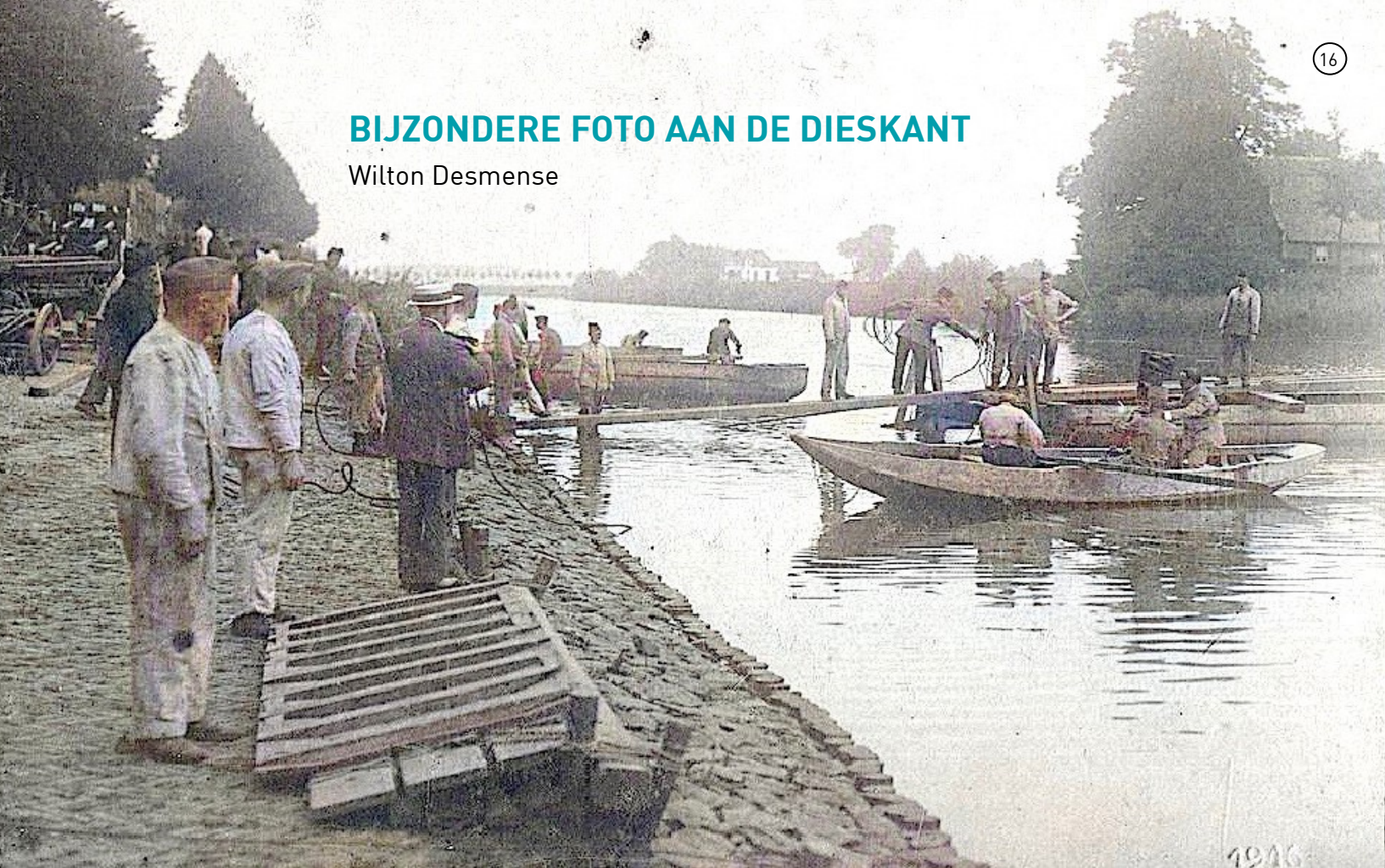
Op 20 oktober 1959 stond in De Volkskrant in de rubriek 'op de korte golf' het volgende berichtje: *Goede morgen. Misschien bent u van plan vandaag eens iemand op te bellen in Empel. Dat kan nu nog onder netnummer 04109. Maar als u na 2 november weer eens Empel opbelt, moet u kengetal 04195 kiezen. Dat zegt de directeur van het Bos-sche telefoondistrict en die kan het weten.* Dat gold vanaf toen ook voor Engelen. In 1989 verdween ook dat netnummer. Engelen kreeg 073 en vóór de bestaande abonneenummers werd het cijfer 31 geplaatst. In 1995 werden in Nederland alle telefoonnummers tiencijferig (operatie Decibel). In Engelen werd achter het netnummer een 6 geplaatst. En zo is het gekomen dat het telefoonnummer, waaronder Angrisa bereikbaar is, luidt: 073 631 1702.

Tenslotte nog een hommage aan een telefonisch monument: 'De Dorpsspiegel' met de telefoonnummers van alle inwoners van Engelen en Bokhoven, uitgegeven door fanfare TOG in 1979, 1985, 1990, 1995, 1999, 2005 en 2009. Wie heeft ze nog allemaal?

BIJZONDERE FOTO AAN DE DIESKANT

Wilton Desmense

Onlangs mocht Angrisa een groot aantal foto's scannen, die in het bezit zijn van Eric en Gerrina Somers. De vele familiekiekjes zijn meest genomen in Engelen en aan de Dieskant en regelmatig figureert het 'veer van Somers' op de foto's. Maar er was ook een bijzondere foto bij zonder de veerpont, maar wel aan de Dieze genomen ongeveer op de toenmalige aanmeerplaats van de pont bij de Engeler Schans. Hij past bij de reeks foto's in ons nulnummer van september 2021 en heeft betrekking op de grote oefening van het korps pontonniers in Engelen in september 1916. Op blz. 17 was te lezen dat er toen gefilmd werd door Willy Mullens voor de Leger- en vlootfilm *Holland neutraal* en gefotografeerd door Herman de Ruiter. Op de (ingekleurde) foto van de hand van de gerenommeerde Bossche fotograaf Pierre Weijnen zien we Willy Mullens met film-camera rechts op de voorgrond in een roeiboot; naast hem zit kapitein E.H. van den Akker van de Generale Staf, die aangewezen was om de vervaardiging van de film te begeleiden. Maar wie is de derde persoon in de roeiboot? Jean Baptist Somers?

Op de kant staat in donker pak met licht hoedje op Herman de Ruiter met fototoestel in de handen. Vermoedelijk is dit niet de enige foto die Weijnen toen heeft genomen: zouden er ooit nog meer boven water komen?

EEN OPMERKELIJKE ADVERTENTIE

Bertie Geerts

A In Staat- en Letterkundig Dagblad De Noord-Brabanter van 1 april 1851 stond een opmerkelijke advertentie van de in Engelen woonachtige leerlooier en schoenmaker Nicolaas van der Doelen (1809-1856).

Daarin waarschuwt hij voor transacties met de heer A. Tromp te Amsterdam. Wie was deze Tromp?

Een onderzoek in het bevolkingsregister van Amsterdam leert ons dat het hier moet gaan om August Elize Tromp. Deze blijkt niet de minste persoon. Zijn cv is lang. Hier volgt een samenvatting.

Hij werd geboren op 12 maart 1801 te Zierikzee. Op 16-jarige leeftijd werd hij als cadet voor de waterstaat toegelaten tot de artillerie- en genieschool te Delft. In 1820 werd hij benoemd tot cadet voor de scheepsbouw; later werd hij de eerste wetenschappelijk opgeleide scheepsbouwingenieur. Al gauw kreeg hij bijzondere opdrachten toebedeeld. Tromp was van 1831 tot 1839 tijdens de Belgische onlusten op de Schelde werkzaam bij het herstellen van

oorlogsschepen. In Vlissingen verzorgde hij de jaren daarna verschillende grote projecten, onder meer het herstel van de zeedoksluis en de aanleg van een spoorweg.

Op 1 februari 1850 werd hij van Vlissingen naar Amsterdam overgeplaatst en werd aldaar hoofd van de afdeling scheepsbouw en bouwde het linieschip Tromp. In 1853 werkte hij in Engeland aan een onderzoek naar de vervanging van raderdoor schroefstoomboten. Zijn loopbaan stokte, toen hij in 1857 niet de functie kreeg die hij verwachtte, namelijk hoofdingenieur en directeur van scheepsbouw. Na deze teleurstelling werd hij

benoemd tot hoofdingenieur in algemene dienst en was even woonachtig in Delft. Toch verhuisde hij in 1850 weer terug naar Amsterdam en werkte aan het droogdok te Willemsoord.

In 1862 werd Tromp benoemd

tot lid van een commissie die onderzoek deed naar de inrichting van stoomkanonneerboden en pantsering van oorlogsschepen. Van de minister van Marine kreeg hij veel lof voor de projecten die onder zijn leiding werden afgerond. Op eigen verzoek werd Tromp op 1 januari 1867 eervol ontslagen uit de Rijksdienst. Hij overleed te Hilversum op 10 juni 1871.

Advertentie uit de Noordbrabanter van 1 april 1851 waarin Nicolaas van der Doelen zijn ongenoegen kenbaar maakt.

Saillant detail in zijn cv is dat volgens zijn ondergeschikten Tromp lastig was in omgang en dat hij bekend stond als een minder aangenaam persoon.

De loopbaan van Nicolaas van der Doelen is minder indrukwekkend. Hij werd geboren te Engelen op 24 april 1809 als zoon van landbouwer Lambertus van der Doelen (1773-1862) en Johanna van Muilekom (1773-1827). In 1833 begon hij in een vervallen schuur aan de Achterstraat, eigendom van de familie Kempenaars, een leerlooierij. Het bedrijfje bleek rendabel en in 1838 werd de vervallen schuur afgebroken en op dezelfde locatie een nieuw, solide gebouwtje opgetrokken. Tien jaar later, in januari 1848, ging het gebouw door brand verloren, maar werd toch weer herbouwd. Nicolaas van der Doelen overleed op 5 september 1856 te Engelen.

August Tromp was dus lastig in omgang en een niet zo aangenaam persoon. Daar zegt de advertentie wel iets over, als we de woorden daarin tenminste mogen geloven. Nicolaas moet in Amsterdam zijn geweest, waarschijnlijk zakelijk, en heeft niet alleen woorden gehad met Tromp maar, zo het schijnt, ook een afranseling! Waarover het conflict ging, daar laten de archieven niets over los. Of ... zou dit alles een 1 april grap zijn geweest? Dat komt wel overeen met de datum van plaatsing van de advertentie.

Het blijft gissen, maar wie weet wordt er ooit nog eens een tipje van de sluier opgelicht. En dan komen we er graag op terug!

SCHAATSEN ANNO 1885

Wilton Desmense

AIn de Tweeterp van januari heeft u het waarschijnlijk al gelezen: er werd in Engelen in 1885 druk geschaatst!

Een stukje in de Provinciale Noordbrabantse en 's-Hertogenbossche Courant illustreerde dit. Het haalde die dag, 27 januari, zelfs de voorpagina! Niet dat dit uitzonderlijk was: de krant was vier pagina's dik en daarvan was anderhalve pagina gevuld met advertenties.

Kop van de krant van 27 januari 1885

Even terzijde: in diezelfde krant stond een lijstje namen van personen uit Den Bosch en Vught, die zich hadden aangemeld voor een telefoonaansluiting. U kunt daar elders in deze HeemWee over lezen.

Terug naar het schaatsen. Wat stond er precies in de krant? Het volgende:

Een bewijs, dat men in het naburige Engelen nog al liefhebbers en liefhebsters van schaatsenrijden vindt, dient, dat Zaterdag-namiddag eene aldaar wonende dame, oud 84 jaren, meer dan een half uur en Donderdag jl. een landbouwer, oud 82 jaren, bijna een uur zich daarmede hebben bezig gehouden.

Jammer genoeg werden de namen van de krasse

schaatsers niet vermeld: ze zouden nationale bekendheid hebben verworven! Het stukje werd namelijk door minstens twaalf andere kranten in den lande overgenomen, zoals 'De Tijd', 'Haagsche Courant', 'De Zuid-Willemsvaart', 'Le Courrier de la Meuse', 'Oprechte Steenwijker Courant' en niet te vergeten het 'Nieuwsblad, gewijd aan de belangen van de Hoeksche Waard, IJsselmonde, Kralingen & Vlaardingens'.

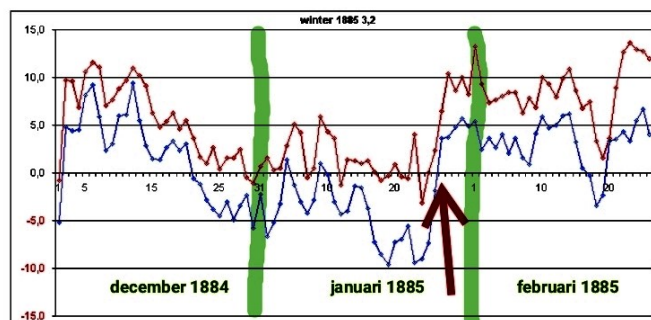
Dankzij Bertie Geerts, deskundige bij uitstek op het gebied van het Engelse heem, weten we met 99% zekerheid, wie de landbouwer van 82 is geweest: Nicolaus (zeg maar Klaas) Hagelaar, geboren in 1801. Ja, dat is dezelfde die ook al in het vorige nummer van de HeemWee prominent voorkwam in het door Pieter Nass geschreven gedicht 'Klaasje'. Hij zou de gezegende leeftijd van 92 jaar bereiken en schaatste, getuige het artikelje hieronder, zelfs eind 1890 nog van Engelen naar Deuten!

***ENGELLEN, 19 Dec.** Als een bewijs dat ook alhier krasse oude lieden, in wie het jeugdig vuur nog niet is uitgedoofd, gevonden worden, kan dienen, dat de bijna 90-jarige N. Hagelaar alhier zich dezer dagen over het ijs naar de Deutersche baan heeft begeven en aldaar op schaatsen getoond heeft, voor vele jongeren niet onder te moeten doen.

Uit de krant van 22 december 1890

In 1885 was in Engelen al een alerte plaatselijke correspondent ter plekke, want enkele dagen na het eerste bericht meldde dezelfde krant: 'ENGELLEN 28 Jan. Hoewel het gister-avond reeds was beginnen te dooien, werd heden toch de voor-

genomen hardrijderij op schaatsen gehouden door de leerlingen der openbare school alhier. 't Was wel toevallig, dat juist op dien dag de hee-

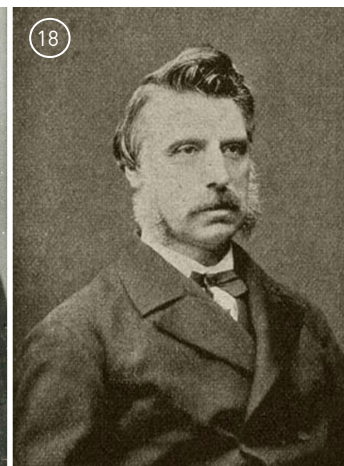

De winter van 1884/1885 volgens meteolink.nl

ren schoolopzieners J. Ringeling (afb. 17) en Dr. F.B. Trosée (afb. 18) de scholen in deze gemeente kwamen inspecteren en nu hunne hoge ingenomenheid betuigden met het schoolfeestje en gedurende eenigen tijd den wedstrijd der leerlingen volgden. 't Was dan ook, niettegenstaande het slechte weder, een waar genot voor de vele toeschouwers den vinnigen strijd van 't kleine volkje

**Jan Ringeling
(1820—1901)**

**Franciscus Trosée
(1828—1897)**

op de met vlaggen versierde ijsbaan te aanschouwen. Des namiddags werden al de leerlingen der school getraceerd op chocolade met beschuit en werden verschillende prijzen uitgereikt als Hollandsche en Friesche schaatsen, spaarbankboekje, portmonnaie's, knipmessen enz.'

De uitslagen van de wedstrijden werden ook gepubliceerd en we komen daarin de nodige in Engelen vertrouwde (achter)namen tegen.

Groep 1, 13-15 jaar

1. Bertus van der Grint
2. Kornelis Kempenaars
3. Willem van Hasselt

Groep 2, 11-13 jaar

1. Hannes Herman
2. Jozef van Muilecom
3. Janus van Heeswijk

Groep 3, 9-11 jaar

1. Anton Nass
2. Cornelis van den Dungen
3. Hendrik Bouman

Groep 4, 7-9 jaar

1. Wouterus van der Doelen *(afb. 19)*
2. Hannes van den Broek
3. Nol van Boekel *(afb. 20)*
4. Hendrik Kempenaars

De jongste schaatsenrijder was Koosje Bouwmans, oud vijf jaar, en die kreeg daarom ook een prijs. Koosje zou jong sterven: hij was toen slechts 14 jaar!

Boven: Wouterus van der Doelen (1876 - 1944) met paard en veulen bij zijn boerderij aan de Dorpsstraat 11.

(afbeeldingen zijn ingekleurd)

Onder: Café eigenaar Nol van Boekel (1876 - 1947) op de motorfiets in 1924 voor zijn pand aan de Diezekant, nu Graaf van Solmsweg 51.

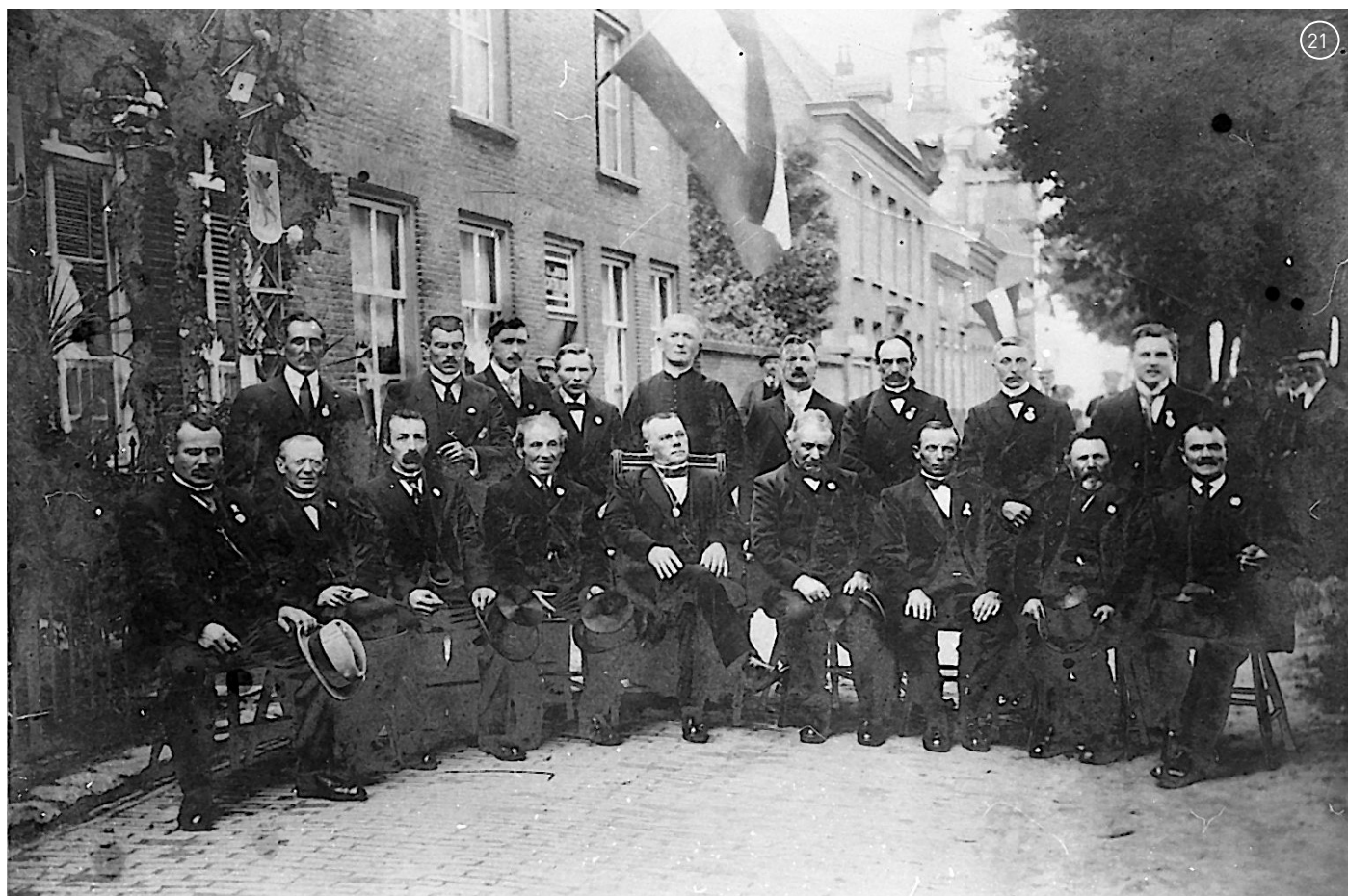
Waar werd de wedstrijd gehouden? Gezien de beschikbare weergegevens lijkt de Dieze niet in aanmerking te komen. Mogelijk werd de voorloper van de Vlacievijver of een ondergelopen stuk pol-der gebruikt.

Tenslotte wil ik u het postscriptum niet onthouden bij dit krantenartikel. *'Als eene zeldzaamheid moet van hier bericht worden, dat de heer G. Mur-*

ray eergisteren een zwaan geschoten heeft, die 2.20 M. vlucht en een gewicht van 15 halve KG. had.'

Dat was dus een knoeperd: de maximale spanwijdte van de vleugels is 2,40 meter, en het doorsnee-gewicht 10 tot 12 kilo. Wij weten natuurlijk de prestatie van Gijs Murrai te relateren. Later werd hij zelf een zwaargewicht: hij was burgemeester van Engelen van 1894 tot 1922 (afb. 21).

Burgemeester Gijsbertus Murrai tijdens de viering van zijn ambtsjubileum in 1919 te midden van Engelse notabelen, allemaal mannen.

NUDIST IN DE JAREN 30

Wilton Desmense

Fijneman. Hij was veldwachter in Engelen (afb. 22). Of officiëler gezegd: Opperwachtmeester der Marechaussee, van november 1937 tot en met 1944.

Hij is een van de hoofdrolspelers in een rechtzaak die zelfs in het toenmalige Nederlandsch-Indië de aandacht trok. Althans: zelfs daar werd aandacht aan het geval gewijd in de krant 'Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië'. Ook toen wist men al smeuge titels te bedenken om de aandacht van de lezer te trekken. Hier stond boven:

'Soldaat met Watervrees en een Roeilustige Luitenant'.

Die soldaat zullen we hier laten zwemmen, want zijn angst legde hij niet in Engelen aan de dag, maar in zweminrichting Boeimeer te Breda. Derhalve presenteren we u hier een verre voorloper, of liever voorroeiër, van de roeilustige leden van roeivereniging De Hertog, die we zich hier vaak zien voort- of achterwaarts ('t is maar hoe je het

bekijkt) bewegen in het soms rustige, maar ook regelmatig door roerige vaarbewegingen tot een klotsbak getransformeerde water van onze eigen Dieze.

Tijd om de krant van 4 november 1938 te citeren, in hedendaagse spelling!

'Voor het hof moest terecht staan de 28-jarige F. Th. A. C., eerste luitenant van het regiment wielrijders te 's-Hertogenbosch, die van de zomer in een wherry op de Dieze in de gemeente Engelen (N. B.) geroeid had. Hierbij droeg hij, naar hij verklaarde, een "ouderwets" badkostuum, en bovendien nog een korte "padvindiersbroek", hetgeen een officieel roei-

kostuum was. Een veldwachter meende evenwel dat de luitenant in badkostuum, althans gedeeltelijk ontkleed in de wherry zat, hetgeen van de openbare weg af te zien was, zodat hij wegens overtreding van de politieverordening van Engelen, welke dit strafbaar stelt, proces-verbaal opmaakte.

De krijgsraad sprak de luitenant vrij, maar de auditeur-militair tekende appèl aan. De advocaat-fiscaal was echter van mening, dat beklaagde niet strafbaar was. Hij was in roeikostuum, niet in badkostuum. Naar hij mededeelde, trainde hij voor de roeisport en was niet van plan te gaan zwemmen. Wie zich in roeientue bevindt, aldus mr. Vermeulen, is ook niet gedeeltelijk ontkleed. Spreker vorderde daarom bevestiging van het vrijsprekend vonnis van de krijgsraad.

Het hof zal later uitspraak doen.'

BIJVANGST

Wilton Desmense

A Bij een onderzoek komen soms leuke dingen tevoorschijn, die er weinig of niets mee te maken hebben, maar toch interessant zijn voor de beleving van onze directe omgeving.

Dat was het geval met enkele foto's, waarvan de locaties tot op heden niet geïdentificeerd waren. Het betreft de directe omgeving van Engelen: het centrum van Den Bosch in de tijd van de eerste wereldoorlog. Een primeur dus voor u, leden van Angrisa!

Schapenmarkt / Pensmarkt in 's-Hertogenbosch. (afbeelding is ingekleurd)

Op 1 mei 1918 was een verzoek van de Nederlandse Wielerbond binnengekomen bij de legerleiding om militairen te laten deelnemen aan een lange recreatieve fietstocht door Noord-Brabant. De bond vermeldde erbij dat ze de militairen het liefst groepsgewijs en in uniform zag deelnemen. Waarschijnlijk omdat het verzoek uitging van een burgerorganisatie, kwam hier een matig enthousiast antwoord op; militairen mochten, als de situatie het toeliet, deelnemen, maar het kon de commandanten niet opgedragen worden om deelnemers verlof te geven. Tijdens de Pinksterdagen was het zover. Er werden 340 kilometers afgelegd! Onder de 55 deelnemers - negen zouden de eindstreep niet halen - bevonden zich vier

Boschenaren: B. Tecklenburg, M. van Eerd, F. Vos en Fr. Savelkoul. We zien beelden van het laatste stuk door Den Bosch, waar een dag eerder om 15 uur de start was geweest. Men reed van de Schapenmarkt naar de Pensmarkt (afb. 23) om even verderop rechtsaf te slaan. We zien de deelnemers vervolgens op de Markt voor apotheek Albers (afb. 24), van waar ze via Kolperstraat, Verwerstraat en Peperstraat naar de finish op de Para-

de reden.

In een verslag berichtte de krant dat een van de deelnemers de voormalige wielercrack Rolandus Hagedoorn was geweest. Hij had flink reclame

gemaakt voor deelneming. We zien hem op "hoge tweewieler" als deelnemer aan wedstrijden in Scheveningen in 1891, waaraan hij in het uniform van artillerist deelnam (afb. 25).

**Markt /
Hinthamer-
straat in 's-
Hertogen-
bosch.**

*(afbeelding is
ingekleurd)*

**Rolandus
Hagedoorn
(midden in
uniform) op de
bicyclette in 1891.**

Angrisa Heemkundekring Engelen is opgericht op 10 maart 2010. De groep bestond echter al veel langer als werkgroep van Heemkundekring Onsenoort. Grondleggers van deze groep zijn Ton Verlaat, Anneke Heimeriks en Ans Vermeijden. Met het passeren van de statuten in 2010 werd Angrisa officieel een vereniging.

Contactgegevens

Secretariaat:
Sint Lambertusstraat 17
5221 BB Engelen

Algemeen contact email adres: info@angrisa.nl
Telefoon: 073 6311 702

Bankrek.nummer: NL43 RABO 0155 7799 23
KvK-nummer: 17270229

Website: www.angrisa.nl

HeemWee verschijnt 3 x per jaar

BOEIEND

VEELZIJDIG

HISTORISCH GOED